

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

КАЛУЖИНСЬКА ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 811.161.2'373.611]:070«20»

**ЛЕКСИКО-СЛОВОТВІРНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ
В МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЗЕТНОЇ ПЕРІОДИКИ
ПОЧАТКУ ХХІ СТОРІЧЧЯ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Луцьк – 2017

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі документознавства Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Навальна Марина Іванівна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
професор кафедри документознавства.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Струганець Любов Василівна,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри української мови та методики її навчання;

кандидат філологічних наук, доцент
Тиха Лариса Юрївна,
Луцький національний технічний університет,
доцент кафедри української та іноземної лінгвістики.

Захист відбудеться 10 листопада 2017 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.02 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки (вул. Винниченка, 30-А, ауд. 407, м. Луцьк, 43000).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (вул. Винниченка, 30-А, м. Луцьк, 43000).

Автореферат розіслано «09» жовтня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
к. філол. н., доц.

О. І. Приймачок

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Глобалізація інформаційних процесів, поява низки нових засобів масової комунікації призвела до того, що центр творення сучасної української літературної мови у ХХІ ст. перемістився в журналістику, яка стала оперативним, динамічним носієм і продуктом суспільної думки. Через призму індивідуального світобачення в газетній періодиці активно відображають найрізноманітніші проблеми сьогодення. У мас-медійному просторі виразно реалізується комунікативна функція мови. Репрезентовані в ньому знання, ідеї, погляди постали як цілеспрямована соціальна дія, супроводжувана вираженням позитивної чи негативної оцінки.

Негативну оцінку в сучасних дослідженнях кваліфіковано як функціональну категорію та один зі способів вираження ставлення мовця до предметів навколишньої дійсності. Об'єктом негативної оцінки є будь-який предмет чи особа як джерело виникнення в мовця негативних почуттів та емоцій. Негативна оцінка – це вираження негативного ставлення мовця до об'єкта дійсності.

Над питанням оцінювання світу людиною працюють дослідники різних галузей науки. У мові категорія оцінки постає результатом пізнання суб'єктом навколишнього світу та реалізацією цього результату.

Різномасштабність і багатоплановість оцінки зумовлює її трактування як логіко-семантичної (Н. А. Авганова), мовностилістичної (О. М. Островська), когнітивної (О. Л. Бессонова), семантико-прагматичної (О. А. Івін, О. М. Вольф, Н. Д. Арутюнова, А. В. Лукенчук, Т. А. Космеда, Л. М. Киричук, І. В. Онищенко, У. В. Соловій, Н. В. Вишивана, Г. М. Кузенко), функціонально-граматичної (Л. Ф. Соловійова) категорії. Вияви оцінки аналізують у художньому, публіцистичному, науковому та розмовному стилях на всіх мовних рівнях.

Лінгвістичні дослідження вітчизняних та зарубіжних мовознавців були спрямовані на різнобічне вивчення аспектів оцінки та оцінного значення, оцінної модальності та логіки оцінок (О. А. Івін, О. М. Вольф, Н. Д. Арутюнова); функціональної природи оцінки та її функцій у структурі висловлення чи цілого тексту (О. М. Вольф, І. І. Рахманова, В. Г. Гак); семантико-прагматичних особливостей реалізації оцінного значення (Т. В. Маркелова, Т. А. Космеда); оцінки як типу мовного значення та співвідношення емоційного й оцінного компонентів у структурі значення (В. І. Шаховський, І. В. Арнольд, В. М. Телія); мовних засобів вираження оцінки (Т. І. Вендіна, Н. О. Бойченко, Б. О. Коваленко).

Упродовж тривалого часу мовознавці аналізували оцінку на лексичному рівні. Багато праць присвячено дослідженню лексико-семантичної реалізації оцінки (В. В. Виноградов, М. В. Кравченко, Г. А. Золотова, І. Н. Худяков,

Н. В. Пазич, І. І. Крелих, В. І. Шаховський, Е. А. Столярова, Р. Є. Вульфсон та ін.). Вивчення аксіологічної лексики актуалізувало проблему співвідношення описового й оцінного компонентів значення (Ч. Стівенсон, Р. Хер, Н. Д. Арутюнова), а також питання про зв'язок оцінки з емотивністю, експресивністю та конотацією (Н. О. Лук'янова, В. І. Шаховський, Ю. М. Малинович, О. М. Колодкіна, В. М. Телія, В. Л. Іващенко). Функціональний підхід до вивчення оцінки суттєво поглибив дослідження аналізованої категорії та забезпечив комплексне опрацювання її мовної реалізації (Н. Ю. Шведова, Л. О. Сергєєва, В. В. Лопатін, Т. В. Маркелова, М. В. Петрушина, О. В. Кашкіна).

Активне вивчення засобів експлікації оцінки в тексті посприяло глибокому аналізу її комунікативно-прагматичних особливостей (Е. Ф. Махова, І. В. Арнольд, А. П. Загнітко, В. Г. Гак, Т. А. Космеда, А. Ф. Паніна). Текстотвірний потенціал категорії оцінки встановлено на базі публіцистичних текстів (С. І. Равлюк, І. В. Онищенко). Окремо досліджено оцінку в дискурсі (А. Л. Голованевський, Т. І. Гончарова, Л. М. Киричук, А. А. Симонян).

Проблеми негативної оцінки торкалися у своїх працях такі дослідники мови засобів масової інформації, як Б. О. Коваленко, О. А. Стишов, М. І. Навальна, С. П. Бибик, І. Я. Заліпська, І. Я. Мислива-Бунько та ін.

У численних працях останніх десятиріч, присвячених вивченню публіцистичного стилю, великого значення надано таким проблемам: 1) мовностилістичні та комунікативно-прагматичні особливості публіцистичного мовлення (М. А. Жовтобрюх, А. Н. Васильєва, Д. Х. Баранник, О. Д. Пономарів, В. Ю. Черненко, Л. І. Мацько, О. В. Кितिця, А. П. Коваль); 2) жанрова система публіцистичного стилю (М. Д. Феллер, І. В. Арнольд, Ю. О. Арешенков); 3) механізм створення та інтенсифікації мовної образності й експресії в публіцистичних жанрах (А. Д. Гнатюк, Н. О. Бойченко).

Проте в українському мовознавстві досі немає окремої праці, присвяченої комплексному вивченню негативної оцінки в мові новітньої української газетної періодики, характеристиці лексико-словотвірної вербалізації цієї оцінки.

Актуальність теми дисертації зумовлена динамічними лексико-семантичними процесами в мові сучасної української періодики. Незважаючи на пильну увагу до оцінки як мовної категорії та докладність опису оцінного значення, із позицій сучасних завдань лінгвістичного аналізу ці проблеми остаточно не вивчені. Сьогодні важливо комплексно дослідити лексику з негативною оцінкою, використовувану в мові українських газет, за походженням та сферою вживання, а також за емоційно-експресивним впливом на читача. Особливо важливим є аналіз позамовних чинників, що зумовлюють

появу та функціонування лексики і словотворчих засобів, які надають газетним текстам негативної оцінки.

У контексті багатоаспектного аналізу мови українських засобів масової інформації актуальності набуло питання про доцільність використання лексики з негативною оцінкою та проблема способів її реалізації в мові української газетної періодики початку ХХІ ст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дослідження узгоджена із загальним планом науково-дослідних робіт кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» і відповідає профілеві комплексної наукової теми кафедри документознавства «Динаміка словникового складу в українській мові на початку ХХІ ст.» (державний реєстраційний номер 0115U006746). Тему дисертації затвердила Вчена рада ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 5 від 1 грудня 2014 року) та наукова координаційна рада «Українська мова» Інституту української мови Національної академії наук України (протокол № 71 від 22 грудня 2014 року).

Мета дослідження – цілісно проаналізувати лексичні та словотворчі засоби вираження негативної оцінки в українській газетній періодиці, установити позамовні чинники, що впливають на використання цих засобів, з'ясувати особливості функціонування лексики з негативною оцінкою як основного інструменту впливу в журналістських текстах. Поставлена мета зумовила розв'язання таких **завдань**:

1. Визначити поняття «негативна оцінка», розмежувати поняття «лексика з негативною оцінкою», «маркована лексика» та «пейоративна лексика».
2. Розглянути лексику з негативною оцінкою, що функціонує у мові української періодики на початку ХХІ ст.
3. Проаналізувати засоби вираження негативної оцінки в мові газет, окреслити сферу їх функціонування.
4. Визначити способи творення слів з негативною оцінкою в газетних матеріалах.
5. Дослідити засоби вираження негативної оцінки в заголовкових комплексах публіцистичних матеріалів.
6. З'ясувати залежність використання лексики з негативною оцінкою від контексту.
7. Установити позамовні чинники, що впливають на широке використання лексичних і словотворчих засобів для експлікації негативної оцінки в газетних матеріалах.

Об'єктом дисертаційної роботи є мова української газетної періодики початку ХХІ ст.

Предмет дисертації – семантичні та функціонально-стилістичні особливості лексики з негативною оцінкою, типові словотворчі засоби її експлікації.

Основними методами наукової розвідки були *описовий* і метод *спостереження*, якими послуговувалися для повного опису та диференціації всіх засобів надання негативної оцінки газетним матеріалам. Окрім них, на різних етапах використано також *зіставний* метод (для порівняння негативної і нейтральної лексики та їх розмежування); метод *функціонального аналізу* (для визначення стилістичного навантаження лексики з негативною оцінкою).

Джерела фактичного матеріалу. Дисертаційну роботу виконано на матеріалі газетних текстів сучасних українських друкованих засобів масової інформації: «Блискавка», «Вечірній Київ», «Високий Замок», «Вільна Україна», «Вільне життя», «Вісник Переяславщини», «Віче», «Газета по-українськи», «Голос України», «День», «Демократична Україна», «Дзеркало тижня», «Експрес», «За вільну Україну», «Кримська світлиця», «Львівська газета», «Народна воля», «Сьогодні», «Сільські вісті», «Тиждень», «Україна молода», «Українська газета», «Українська правда», «Український тиждень», «Українське слово», «Урядовий кур'єр», «Час Київщини», а також інших періодичних видань початку ХХІ ст. (2010–2017 роки).

Матеріал дослідження становить близько 5000 контекстів, що містять негативну оцінку. Приклади дібрано шляхом суцільного виписування з газетних текстів.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві на широкому фактичному матеріалі здійснено комплексне дослідження негативної оцінності як визначальної тенденції в розвитку мови сучасних українських засобів масової комунікації. Проаналізовано великий корпус нових лексичних і словотворчих засобів вираження негативнооцінного значення в текстах газетної періодики, з'ясовано їхні функціональні можливості. Визначено взаємозв'язок словотворчих і лексико-семантичних виразників негативної оцінки, систематизовано їх за різними параметрами, окреслено основні газетні контексти використання лексики з негативною оцінкою. Обґрунтовано детермінологізацію як один із способів формування переносних негативнооцінних значень термінів, встановлено тенденцію до вульгаризації мови українських газет за рахунок субстандартної лексики, з'ясовано особливості використання okazionalizmів.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що її висновки та узагальнення збагатять теорію лінгвостилістики, неології, словотвору й журналістикознавства. Проведений комплексний аналіз дає змогу глибше

пізнати своєрідність мови газетних текстів, з'ясувати особливості використання лексики з негативною оцінкою, її потенційні функціональні та стилістичні можливості в плані виявлення національної специфіки.

Практичне значення одержаних результатів убачаємо в тому, що основні теоретичні положення дисертації та проаналізований у ній значний фактичний матеріал можуть бути використані для написання нових праць із лексикології, семантики, словотвору, теорії комунікації та журналістикознавства.

Матеріал роботи може слугувати для розроблення та викладання курсів із лексикології, спецкурсів із журналістської майстерності (зі спеціальності «Журналістика», «Видавнича справа і редагування»), для написання підручників і навчальних посібників, а також прислужиться в науково-дослідній роботі студентів та аспірантів.

Особистий внесок здобувача полягає в індивідуальному науковому аналізі засобів вираження негативної оцінки в мові української газетної періодики ХХІ ст. Усі результати дослідження отримано самостійно.

Апробація результатів дослідження. Рукопис дисертації, основні положення й висновки обговорено на засіданнях кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» та на кафедрі української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Наукові доповіді з теми дисертації виголошено на ІХ Міжнародній науково-практичній конференції «Психолінгвістика в сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 2014), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна філологія: теорія і практика» (Київ, 2015), Х Міжнародній науково-практичній конференції «Психолінгвістика в сучасному світі-2015» (Переяслав-Хмельницький, 2015), II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (Дрогобич, 2016), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати» (Братислава, 2016).

Публікації. Результати дисертації викладено в десяти статтях, п'ять із яких опубліковано у фахових наукових виданнях України, одну – у закордонному виданні.

Структура дослідження зумовлена специфікою дослідницької концепції: дисертація складається зі списку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаної літератури (326 позицій) та додатка (список публікацій та апробацій здобувача). Загальний обсяг дисертаційної роботи – 259 сторінок, основного тексту 214 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, ступінь наукового опрацювання проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, окреслено джерела фактичного матеріалу, з'ясовано теоретичне та практичне значення роботи, схарактеризовано апробацію положень та структуру дисертації.

У першому розділі – «Теоретичні засади вивчення проблем експлікації негативної оцінки в мовознавстві» – на основі аналізу наукової літератури з досліджуваної проблеми та власних пошуків визначено категорію оцінки, негативну оцінку як вияв ставлення мовця до навколишньої дійсності; розмежовано поняття лексем із негативною оцінкою, маркованої лексики та емоційно-експресивної лексики, виділено й описано позамовні чинники, що впливають на появу та функціонування слів із негативною оцінкою в мові українських друкованих засобів масової інформації, а також визначено вплив газетних текстів на емоційну сферу читача. Виконані дослідження засвідчили, що саме емоційно-експресивна лексика надає журналістським статтям оцінного характеру.

У лінгвістиці категорію оцінки визначають як позитивну або негативну кваліфікацію предмета думки, як судження мовця, його відношення – схвалення/несхвалення, бажане/небажане, захоплення тощо. Оцінка – це результат процесу оцінювання. У мові відображається взаємодія дійсності та людини в найрізноманітніших аспектах, одним з яких є оцінювальний аспект: об'єктивний світ поділений людиною з погляду його оцінного характеру – добра і зла, користі й шкідливості, і цей поділ є соціально зумовленим і дуже складно зафіксований у мовних структурах.

Оцінка – складний феномен для наукового опису і теоретичного пояснення, що зумовлено онтологічною універсальністю категорії оцінки, адже «будь-яка онтологія: природа, суспільство, суб'єктивний світ людини, мислення, мова тощо – усе пронизане категорією оцінки і розглядається через її призму» (Т. Космеда, 2000).

Залежно від характеру ставлення носія мови до оцінюваного об'єкта оцінка може бути трьох видів: 1) позитивна, 2) негативна, 3) нейтральна. Позитивна та негативна оцінки виражають відповідно схвальне/несхвальне ставлення суб'єкта оцінки до властивостей референта, нульова оцінка передає оцінно-нейтральне (байдуже) ставлення носія мови до них.

Об'єкт негативної оцінки – будь-який предмет чи особа як джерело породження в мовця негативних почуттів та емоцій. Характером негативної оцінки є відношення між суб'єктом та об'єктом, який відображається за допомогою приписування цінностей предмету.

У зв'язку зі зміною соціального статусу української мови спостережено поступове розширення сфер її вживання, що передбачає більш чітку функціонально-стильову диференціацію. Вона виявляється на всіх структурних рівнях. У мові і мовленні традиційно виокремлюють значний шар лексики, яку називають «стилістично-забарвленою», «стилістично-маркованою», оскільки слова, що входять до нього, обов'язково є носіями «стилістичного значення».

Відомо, що до експресивної лексики належать слова меліоративної (з позитивним значенням) та пейоративної (з негативним значенням) групи. Останнім часом у мові українських засобів масової інформації переважають негативнооцінні лексеми – пейоративи. Це лексичні одиниці, до структури лексичного значення яких входить конотативний компонент (негативна емотивна сема), за допомогою якого виражене негативне ставлення мовця до адресата.

Маркована лексика є безпосереднім виявом експресивної функції мови, реалізація якої пов'язана зі специфічними рисами, ознаками, властивостями предметів і явищ, що певним чином відображені в семантиці слова, закріплені за окремими звуковими комплексами та слугують стійкою основою відтворення аксіологічних висновків й емоційних станів мовців.

Водночас лексика з оцінним значенням є проблемним питанням у сучасному мовознавстві, оскільки немає єдиного терміна на її означення, єдиної класифікації та єдиного трактування її сутності. Лексикою з негативною оцінкою вважаємо таку, яка за допомогою лексичного значення, словотворчих засобів чи контексту виражає негативне ставлення суб'єкта до предметів, явищ, ознак, дій, процесів, станів дійсності тощо.

Мова засобів масової інформації є динамічною за своєю суттю, тому вона найшвидше реагує на всі зміни в суспільній свідомості та відображає її стан, впливає на неї. Мова мас-медіа показує нові підходи до вивчення мовних явищ, серед яких особливе місце посідають функціональні аспекти використання мови, саме вони зіграли важливу роль у її вивченні наприкінці ХХ ст.

Серед позамовних чинників, що впливають на лексику друкованих засобів масової інформації виокремлюємо такі: соціальні, політичні, економічні, військові, міжнародні.

Обслуговуючи політичну сферу суспільного життя, публіцистичний стиль спрямований на те, щоб передусім ідеологічно впливати на адресата, формувати в нього суспільно-політичну свідомість.

Останнім часом у мові українських мас-медіа найпоширенішою стає функція створення певного емоційно-психологічного настрою, яка ще зовсім недавно перебувала на периферійних позиціях. Така функція характерна і для

загальної ситуації, і для кожного мас-медійного продукту зокрема. Газета як основна писемна форма комунікації, з одного боку, повинна дати читачам певний мінімум чистої інформації та конкретних фактів, а з іншого – вплинути, подіяти на них емоційно, не тільки апелювати до розуму, а й торкнутися душі, переконати людину в чомусь, спонукати її до певних вчинків.

Експресивізацію преси ми кваліфікуємо як використання системи мовних засобів, що дають змогу найбільш виразно подати зміст газетного тексту, передати ставлення його автора до певного явища або предмета мовлення, унаслідок чого посилюють вплив на інтелектуальному, емоційну та волюву сфери реципієнта.

Значний експресивний потенціал у публіцистичному мовленні виявляють марковані лексеми, що спрямовують думку в емотивно-оцінне річище.

Інтенсивне використання стилістично забарвлених одиниць у текстах публіцистичного стилю відображає мовні вподобання суспільства, яке прагне в цих лексемах віднайти засоби відповідної номінації явищ.

Активне функціонування оцінних засобів зумовлене різними чинниками: зняттям цензури, протестом проти відсталості суспільства та заштампованості мови, прагненням носіїв мови до мовного новаторства.

Оцінність публіцистичних текстів зумовлює домінування оцінної інформації, а відповідно – і спеціальних лексичних засобів вираження позитивної та негативної оцінки.

У другому розділі – «Функціональні параметри та семантичний потенціал лексики з негативною оцінкою в мові українських друкованих засобів масової інформації початку XXI ст.» – на широкому фактичному матеріалі виокремлено та проаналізовано способи вираження негативною оцінкою в мові газет; визначено контексти вживання лексики з такою оцінкою.

Установлено, що найширше негативнооцінну лексику використано в суспільно-політичних текстах.

Активного вжитку в газетних текстах набула медична термінологія в її переносних значеннях для негативною характеристики різних станів та процесів, пов'язаних із політичним життям країни: *амнезія, колапс, імпотенція*. Напр.: *А коли настав час заповнювати декларацію, пані Сьюмар «автомобільна» амнезія замучила* («Високий Замок», 6.05.2015); *Законодавчий колапс чи комунальна революція?* («Демократична Україна», 10.06.2016); *Грецькі «ліві»: продажність чи інтелектуальна імпотенція* [про страйки під час показів документального кіно в Греції] («День», 18.05.2016).

Виокремлено лексику, переважно іншомовного походження, за допомогою якої описано різні негативні процеси у сфері спорту: *махінація, дискваліфікація*. Напр.: *За податкові махінації під час трансферу бразильського нападника Неймара Хосен Бартомеу і його попередник Сандро*

Росель можуть опинитись за ґратами («Дзеркало тижня», 14.04.2015); *У Кенії виступають за довічну дискваліфікацію спортсменів, які попалися на допінгу* («Сьогодні», 1.05.15).

Слова з негативнооцінними значеннями, якими автори характеризують економіку та економічне життя країни, умовно поділено на кілька груп: слова з прямим лексичним значенням, як терміни, так і загальнозживані слова, слова з негативним переносним значенням, слова-оказіоналізми, слова-жаргонізми як засіб експлікації негативної оцінки.

На початку ХХІ ст. у мові української періодики активізувалося вживання слів для передавання негативної характеристики економічної сфери. Це пов'язано зі складною економічною ситуацією в Україні, що склалася після початку конфлікту на сході країни та у зв'язку з великими борговими зобов'язаннями: *дефолт*, *корупція*. Напр.: *Україні загрожує дефолт* («Газета по-українськи», 02.01.2015); *...головні проблеми все ті ж – непрозора економіка, протекціонізм і корупція* («Сільські Вісті», 14.11.2014). Широкого вжитку набули слова з переносним значенням для номінації економічних станів та процесів: *втеча*, *з'їдати*, *обвалюватися*, *пожирати* тощо. Напр.: *При «втечі» 140 млрд. грн., Нацбанк позичив банкам тільки 36 млрд. грн.* («Сьогодні», 23.02.2015); *Харчі «з'їдають» майже 60 відсотків родинного бюджету (заг.)* («Голос України», 05.05.2015); *З початку літа 2014 року ціни на нафту обвалилися вдвічі – з 100 до 50 доларів за барель марки Brent* («Українська правда», 21.04.2015); *«Нафтогаз» і далі «пожиратиме» все здорове, що є на ринку* («День», 19.02.2015).

Для сфери економічного життя українського суспільства актуальним стає використання жаргонізмів для позначення грошових одиниць, дій із грошима: *відкат*, *бакси*.

Початок ХХІ ст. у мові української газетної періодики характеризується активним уживанням військової лексики. Її поділено на назви осіб і назви процесів. За нашими спостереженнями, найуживанішими є лексеми іншомовного походження для номінації осіб, що певним чином пов'язані з процесами на території проведення АТО: *агресор*, *терорист*, *сепаратист*, *диверсант*, *окупант*, *мародер* та ін. У текстах на військову тематику є також жаргонні одиниці, що номінують осіб, зокрема *відморозок*, *спец*, *сепар*.

Лексика, що характеризує військові процеси – це переважно слова нерідко іншомовного походження, що з огляду на сферу їх застосування мають негативний відтінок: *диверсія*, *тероризм*, *дезертирство* тощо.

У третьому розділі – «Функціонально-стилістичні вияви лексики з негативною оцінкою в мові української газетної періодики» проаналізовано способи створення негативної оцінки в газетних матеріалах за допомогою лексики різних функціональних стилів української літературної мови.

На початку ХХІ ст. у мові українських друкованих засобів масової інформації фіксуємо активне вживання іншомовних слів, що мають виразне негативне значення. Особливо часто їх подають у матеріалах на позначення осіб: *провокатор, фарисей, екстреміст, мародер, імітатор*.

В останнє десятиріччя у мові українських газет істотно зросла кількість okazіоналізмів. Зокрема, помітно активізувалося використання експресивно-емоційних, образних лексичних засобів, уживаних для надання образності матеріалу, зацікавлення читача, спонукання його мислити, аналізувати факти дійсності тощо. Це сприяє авторським пошукам у царині мовних виражальних засобів, стимулює експериментування зі словом: *кривосуддя, зомбоящик, рашизм, рашист, Путлер, тарифмор, казнокрад, кнопкодавита, мандатоносець, банкопад, кримнаш, балконсьєр* та ін.

Для мови сучасної української газетної періодики характерне переносне використання термінів із різних галузей для характеристики реалій суспільно-політичного життя в Україні. Особливо часто вживані слова, що набувають негативного значення в контексті: *Перезавантаження владної вертикалі вже почалося, але владу на низовому рівні, особливо суддівську, наразі представляють люди, які є «гвинтиками» системи Януковича* («Україна молода», 05.02.2015); *Кримінальний «букет» для Єфремова* («Україна молода», 20.02.2015); *Проблема позбавлення депутатів і суддів їхнього головного «оберегу» – недоторканості, яка вже стала синонімом чиновницького свавілля, має багаторічну історію* («Сільські Вісті», 06.02.2015).

Мова сучасних газет вирізняється також підвищеною експресивністю, що засвідчує вживання стилістично зниженої лексики, яка має потужний експресивно-емоційний потенціал.

Жаргонізмами, як відомо, послуговуються певні соціальні групи. Але на сучасному етапі розвитку мови ці лексеми вже вийшли за межі окремих груп і ними активно оперують журналісти. Для періодичних видань характерне використання одиниць, що мають статус загальнокримінального жаргону: *зек, стукач, менти, відмазуватись, сходняк, кришувати*.

У мовній практиці молоді з'явилися нові експресиви, деякі з них можна зарахувати до сленгізмів, адже вони мають широке використання. Чимало серед них сленгізмів для позначення американських доларів: *зелений, бабло, бакси, лимон, кеш* та ін.

Використання суржику має цілу низку об'єктивних передумов, зокрема історичного характеру, пов'язаного з російським чинником. Багатовікове насадження російської мови не могло не позначитися на чистоті української мови.

До суржикізмів зараховано слова *папєреднік, благодєтель, сотоваріщ, баришня, ущємльонний, подєльнік, порєшал, апалченець, бредні, бантік* та ін.

Досліджено інформативність заголовків, а також їхній вплив на сприймання основного тексту журналістської статті. Заголовок – це не просто назва твору чи його частини над текстом, це перше слово, з яким автор газетної статті звертається до читачів, це постійний, незмінний елемент газети, кодифікатор змісту статті, який репрезентує головну думку автора й тему матеріалу: *На Одещині на хабарі «погоріли» двоє суддів* («Голос України», 02.05.2015); *Як нас «нагрівають» на гарячій воді* («Високий Замок», 17.04.2015); *Верховна Рада визнала Росію агресором* («Високий Замок», 27.01.2015); *Мокра справа* («Україна молода», 13.11.2014).

Для заголовків журналісти обирали лексику різноманітних стилів, передусім найекспресивнішу, а саме жаргонізми, іншомовні слова та слова з переносним значенням.

У четвертому розділі – «Джерела та способи творення лексем на позначення негативних процесів у мові українських газет» – проаналізовано слова, що утворилися за допомогою різних морфологічних способів та набули негативного маркування в певному контексті.

Продуктивним засобом творення негативнооцінної лексики в мові українських газет є префікси, багато з яких активізувало своє вживання останнім часом. Вони, як і основи, упорядковують лексику в межах певних протиставлень, що налагоджують системні зв'язки між одиницями. Ці протиставлення стосуються оцінки ознак, якості, часових відрізків, ставлення загалу до окремих осіб або до явищ суспільного життя, поведінки та діяльності людей. До таких зараховано префіксоїди, серед яких **анти-**, **недо-**, **лже-**, **псевдо-**, **контр-**, **квазі-**: *антирекорд, контрпропаганда, квазівибори, псевдовибори, лжепатріоти, недоолігарх*. Активно використано і суфіксацію, зокрема такі іменникові суфіксоїди, як **-філ** та **-фоб**, а також суфікси **-ад**, **-іст**, **-ант** та ін.: *українофоб, коаліціада, путініст*.

Спостереження за шляхами розвитку лексичного складу мови сучасних українських засобів масової інформації засвідчують, що одним із важливих джерел його збагачення було і є словотворення, передусім реалізація потенційних можливостей, закладених у цій підсистемі національної мови. Використовуючи власні словотворчі ресурси, українська дериваційна система формує великий потенціал для утворення різноманітних лексичних одиниць.

Помітним стало вживання нових назв осіб жіночої статі, що спричинене насамперед активною позицією жінок в українському суспільстві, проте часто з негативнооцінним значенням: *сепаратистка, корупціонерка, міністерша, зловмисниця*.

Серед нових мовних явищ останніх десятиліть чільне місце посіли процеси утворення одиниць різного рівня від власних назв: *путінський, ляхківець, порошенківець*.

У **висновках** узагальнено основні теоретичні та практичні результати дослідження. Українська періодика сьогодні є індикатором усього нового, що відбувається в суспільстві, бо миттєво реагує на будь-які зміни та події. Мова газетної періодики – це дієвий засіб передання інформації, специфіка якого визначається насамперед його функціональною природою – бути засобом впливу на читача. Тому арсенал мовних засобів преси відзначається широтою та різноманітністю.

На початку ХХІ ст. у мові українських друкованих засобів масової інформації актуалізувалося використання лексики з негативним оцінним значенням, що спричинене низкою позамовних чинників: економічною та політичною кризами, окупацією Криму, військовими діями на сході України, криміналізацією суспільства, соціальними проблемами та ін.

Негативнооцінні лексеми – це лексичні одиниці, до структури лексичного значення яких уходить конотативний компонент (негативна емотивна сема), що виражає негативне ставлення мовця до адресата.

Помітна тенденція до функціонування негативнооцінних лексем на позначення суспільно-політичних процесів. Автори дають негативну оцінку політичним діячам, очільникам сусідніх держав, відповідним суспільним діям та процесам.

У мові преси простежуємо нові лексико-семантичні вияви іншомовних слів, уживаних з негативною оцінкою: 1) позначення відомих осіб (*провокактор, екстреміст, шулер*), 2) позначення дій, ознак та процесів російської влади (*сфальсифікований, пресинг, шантажувати*), 3) характеристика суспільно-політичної сфери (*люструвати, конфлікт, диктатор*). Чимало лексем із негативною оцінкою простежено тільки в певному контексті.

Актуалізувалося функціонування термінологічної лексики з переносним значенням, а також слів, що перейшли до загального обігу із медичної термінології. Це спростовує визнану раніше тезу про те, що іншомовні слова є здебільшого термінами і рідко розширюють свою семантику.

У мові української газетної періодики домінує негативнооцінна лексика, яка позначає економічні поняття, процеси та стани. У текстах на економічну тематику широко представлені слова з переносним значенням та слова з інших лексико-семантичних груп.

Під дією позамовних чинників терміни в мові української періодики розширили свої значення, тобто детермінологізувалися, що усунуло їхню замкнутість та ізольованість в одній терміносистемі. Рухливість меж у значеннях таких лексем свідчить про втрату ними однозначності і розширює сферу їх уживання.

В останні кілька років у мові газетної публіцистики під дією позамовних чинників, зокрема через антитерористичну операцію на сході України,

актуалізувалася військова тематика. У ній використано негативнооцінну лексику, яка позначає осіб (*агресор, терорист, сепаратист, диверсант, окупант, мародер, бойовик*) і процеси та явища (*диверсія, тероризм, екстремізм, гатити, чубитися, обстріл*).

Помітне вживання okazіональних негативних лексем, зокрема для характеристики президента Російської Федерації, для номінації процесів, що відбуваються всередині країни та за її межами.

Розширює сферу застосування в мові газетної періодики термінологічна лексика з переносним значенням, насамперед у політичних текстах. Стосунки Російської Федерації та України описують також лексемами з переносним значенням, які зафіксовані в лексикографічних працях, однак потребують додаткового тлумачення.

Негативні процеси та стани автори передають жаргонною лексикою. Найбільше це стосується суспільно-політичних текстів та матеріалів про гроші. Функціонування жаргонізмів у мові української газетної періодики, зокрема в суспільно-політичній публіцистиці, засвідчує, що вони виходять за межі свого традиційного усно-розмовного вживання в соціальних діалектах і слугують засобами вираження переважно негативної оцінки та експресивізації газетних текстів. Поповнення публіцистичних матеріалів цими жаргонізмами зумовлене криміналізованістю, заполітизованістю українського суспільства в різних сферах і на різних рівнях, напр.: *кеш, зелений, бабло, бакси, лимон*.

Серед субстандартної лексики в мові сучасної газетної періодики найширше репрезентовані суржикізми, за допомогою яких іронічно характеризують політичні реалії сучасної України.

Для мови української преси притаманна тенденція до дедалі ширшого використання субстандартної лексики. Її вживають для посилення експресивно-емоційного забарвлення інформації та надання газетним текстам негативно оцінного характеру.

Негативнооцінна лексика має свої словотворчі засоби творення. Найпродуктивнішими є префікси та префіксоїди **анти-**, **недо-**, **контр-**, **лже-**, **псевдо-**, **квазі-** та суфікси і суфіксоїди **-філ**, **-фоб**, **-ад**, **-ант**.

Набувають поширення в газетній мові початку ХХІ ст. нові семантичні та стилістичні конотації лексем зі значенням жіночої статі та відонімні утворення.

Негативну оцінку автори передають за допомогою нових відабrevіатурних утворень. Появі однослівних утворень значною мірою сприяла дія в мові закону економії лінгвальних зусиль і засобів.

Виявом орозмовлення мови української газетної періодики є також уживання віабrevіатурних утворень – від назв партій, організацій, товариств тощо.

Простежується тенденція до вираження негативної оцінки в заголовках. Найактивніше її створюють іншомовні лексеми, слова з переносним значенням та жаргонізми.

Використання лексики з негативнооцінним значенням характерне для української газетної періодики всіх форм власності та різного тематичного спрямування.

Отже, на початку ХХІ ст. в мові української газетної періодики спостерігаємо функціонування негативно маркованої лексики, яка орозмовлює публіцистику. Автори вживають лексеми, які перебувають за межами літературного стандарту, що розхитує норми української літературної мови. Така лексика подекуди вульгаризує публіцистичні тексти, що порушує правила культури мови. Оказіональну лексику здебільшого виділяють у газетних текстах лапками, таким чином засвідчуючи свідоме порушення автором літературних норм.

Мова сучасної газетної періодики сприятлива до різноманітних виражень мовностилістичного оформлення, одночасно є тим середовищем, яке особливо чутливе до появи нових оцінних лексем.

Перспективи дослідження вбачаємо в таких аспектах: виявлення нових груп негативнооцінних лексем та їхніх значень, пізнання нових тенденцій у використанні лексичних засобів української літературної мови для реалізації важливих прагмалінгвістичних завдань сучасної газетної періодики.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Калужинська Ю. Нові лексико-семантичні вияви іншомовної лексики на позначення негативних дій та процесів (на матеріалі мови української періодики) // Мова і культура. (Науковий журнал). Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. Вип. 18. Т. I (176). С. 277-284.

2. Калужинська Ю. Нові вияви жаргонної лексики на позначення негативних процесів у мові сучасної української публіцистики // Studia Ukrainica Posnaniensia. Poznan : Wydawnictwo Naukowe, 2016. Zeszyt IV. S. 41-47.

3. Калужинська Ю. Засоби створення негативної оцінки в текстах на економічну тематику (на матеріалі мови друкованих ЗМІ) // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки : [зб. наук. ст.] / [гол. ред. В. А. Зарва]. Бердянськ : ФО-П Ткачук О. В., 2016. Вип. ІХ. С. 12-19.

4. Калужинська Ю. Розширення сфери застосування лексем із переносним значенням для номінування негативних дій і процесів (на матеріалі мови української періодики) // Мовознавчий вісник. Черкаси, 2016. Вип. 21. С. 74-80.

5. Калужинська Ю. Функціонально-стилістичні вияви okazіоналізмів у мові української газетної періодики // Лінгвостилістичні студії : наук. журн. / [редкол. : С. К. Богдан (голов.ред.) та ін.]. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. Вип. 4. С. 78-85.

6. Калужинська Ю. Відоніми як один із засобів надання газетним текстам негативної оцінки // Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics : [зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич О. М., 2017. Вип. 21 (2). С. 37-47.

7. Калужинська Ю. Позамовні чинники в сучасній підготовці спеціалістів із документознавства // Теоретичні та прикладні аспекти формування компетентності майбутніх фахівців у контексті їхнього професійного розвитку : зб. наук. праць молодих учених та студентів / голов. ред. І. І. Доброскок. Переяслав-Хмельницький, 2015. Вип. 1. С. 169-175.

8. Калужинська Ю. Словотвірний потенціал лексем на позначення негативних процесів у мові друкованих ЗМІ // Соціум. Документ. Комунікація : збірник наукових статей / [ред. колегія : Коцур В. П. (головний редактор) та ін.]. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 1. С. 186-195.

9. Калужинська Ю. В. Полісемія лексем як одна із визначальних тенденцій сучасної публіцистики // Соціум. Документ. Комунікація : збірник наукових статей / [ред. колегія : Коцур В. П. (головний редактор) та ін.]. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 2. С. 103-112.

10. Калужинська Ю. В. Семантичні вияви субстандартної лексики для надання негативної оцінки газетним текстам // Соціум. Документ. Комунікація : збірник наукових статей / [ред. колегія : Коцур В. П. (головний редактор) та ін.]. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 3. С. 40-49.

АНОТАЦІЯ

Калужинська Ю. В. Лексико-словотвірна вербалізація негативної оцінки в мові української газетної періодики початку ХХІ сторіччя. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2017.

У дисертації цілісно досліджено вербалізацію негативної оцінки лексичними та словотворчими засобами української мови в газетній періодиці початку ХХІ ст. Окреслено багатовимірний корпус лексичних одиниць – слова з негативнооцінним прямим лексичним значенням, терміни медичної та спортивної галузей, що набули переносних негативнооцінних значень у процесі детермінологізації, субстандартні (жаргонізми, сленгізми, суржикізми) та

оказіональні одиниці. Визначено негативно марковані словотворчі префікси та суфікси. Установлено типові газетні контексти використання таких мовних засобів, до яких зараховано соціально-економічну, політичну та військову тематику.

Ключові слова: негативнооцінна лексика, пейоративна лексика, маркована лексика, газетна періодика, негативнооцінне значення, жаргонізми, окказіоналізми, суржик, словотворчі префікси та суфікси.

АННОТАЦИЯ

Калужинская Ю. В. Лексико-словообразовательная вербализация отрицательной оценки в языке украинской газетной периодики начала XXI века. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, 2017.

В диссертации целостно исследована вербализация отрицательной оценки лексическими и словообразовательными средствами украинского языка в газетной периодике начала XXI века. Определен многомерный корпус лексических единиц – слова с негативнооценочным прямым лексическим значением, термины медицинской и спортивной отраслей, получивших переносное негативнооценочное значение в процессе детерминологизации, субстандартные (жаргонизмы, сленгизмы, суржикизмы) и окказиональные единицы. Определены негативно маркированные словообразовательные префиксы и суффиксы. Установлены типичные газетные контексты использования таких языковых средств, к которым в первую очередь относятся социально-экономическая, политическая и военная тематика.

Ключевые слова: негативнооценочная лексика, пейоративная лексика, маркированная лексика, газетная периодика, негативнооценочное значение, жаргонизмы, окказионализмы, суржик, словообразовательные префиксы и суффиксы.

SUMMARY

Kaluzhyns'ka Yu. V. Lexical and word-forming verbalization of negative evaluation in the speech of Ukrainian periodicals at the beginning of the XXI th century. – Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Philology. Speciality 10.02.01 Ukrainian Language. – Lesia Ukrainka Eastern-European national University, Lutsk, 2017.

The dissertation researches complexly the functionality of negative evaluative lexicon in the language of Ukrainian newspapers' periodic at the beginning of XXI th century. The main meanings of negative coloring forming in the journalistic texts

have been established, this kind of lexicon has been differentiated according to its origin, as well as the usage sphere and sensitive and expressive influence at the addresser. The meaning of the term «negative evaluation» has been determined; on the basis of scientific literature analyses on the investigated problem and own researches the terms «negative evaluated lexicon», «marked lexicon» and «pejorative lexicon» have been differentiated, the word-formation ways for words with negative evaluation from newspaper material have been distinguished, the dependence from the context for lexicon with negative evaluation has been cleared up.

The appropriateness and means of lexicon usage with evaluative function in the language of Ukrainian newspaper periodicals have been determined. Under the research it has been stated, that exactly emotionally expressive lexicon gives the journalistic articles an evaluative character.

The ways of negative evaluation expression in the newspapers' language have been analyzed on a wide range of factual material; the arts and usage sphere of negative evaluated lexicon have been determined. The main usage of this lexicon kind have been noticed in the texts of social and political character. The language of Ukrainian periodicals is determined by active usage of foreign words, which have negative meaning.

The active usage of negatively marked words for characteristics of economic sphere, which concerns the difficult economic situation in Ukraine from East conflict beginning, economic criminalization and huge debts have been noticed.

An essential growth in words with occasional meaning in the language of modern Ukrainian mass media have been distinguished. Besides, an active usage of expressive emotional, imaginative lexical and phraseological means, readers interest, his determination to think, analyze the reality facts and others have been noticed. It helps the author to search within the language of expressive means, stimulates to words experiments.

A wide usage of multivalent words in the language of Ukrainian published media has been investigated. The usage of neutral and special term in transferred use gives to it emotional and expressive coloring, determines its bright image, evaluation expression and emotional attitude to the speech subject, which surely will influence the reader. Modern Ukrainian newspaper periodicals are characterized by transferred terms usage from different areas in the first place to characterize the real social and political life in Ukraine.

Lexemes, which were formed with the help of different morphological means and gained negative evaluation according to their usage area or specific context have been analyzed and systemized.

Active means of emotional and evaluated lexicon in the language of Ukrainian newspapers, among which the main role is given to prefixes, have been established. As well as word basement, they organize the lexicon among some contrasting, which

maintain systematic connections among units. This contrasting concerns the characteristics-, quality-, time lines-evaluation, as well as general opinion formation to some people or social life phenomena, people's behavior and activity.

Observation on language lexicon development ways in modern mass-media language gave grounds to establish word-formation as its main enrichment origin with its word-formation realization of potential possibilities, built into its national language sub-system. Using its own word-formatting resources, Ukrainian derivation system builds great potential for different lexical units formation. The usage of new female names in Ukrainian society has become obvious as they take active social part, they enrich spheres of their professional activities, have active civil life, obtain managing positions, which had been early considered as male prerogative.

The actuality of formation processes study and the functioning of their new language means are confirmed with variety of modern linguistic researches, which have been active in connection to mass-media means study. Modern publicity became one of the main enrichment origins for new creations on different levels of Ukrainian language. It was caused with its regular informing about news in different areas of life, politics, culture and integrally was reflected it in dialectic development and had inexhaustible possibilities to fill language meanings range. Among new language formations of the last centuries the main part has been given to different level units, which come from proper names.

The appearance of subonim formations, which has been caused with language researches struggle to name figuratively one or the other phenomena, action, deliver image shades or expressivity for denomination of which the Ukrainian language does not have any specific means and with the necessity to disturb language automatism has been analyzed.

The informational content of headings as well as their impact on main text perception of journalist article has been studied.

The tendency for lexicon usage as a mean of language speaking in Ukrainian newspapers' periodicals has been traced. The authors use lexemes which are beyond the literary standard, which breaks the standards of Ukrainian language. Substandard lexicon vulgarizes publicistic texts, which breaks language culture rules. This kind of lexicon is distinguished in publicistic texts, which certifies intended author's breaking of literary standards.

There for, modern Ukrainian newspapers' language reflects wide functioning on negative evaluated lexicon, which is determined by powerful impact of non-philological factors and authors' intention.

Key words: negative evaluated lexis, pejorative lexis, marked lexis, newspaper periodicals, negative evaluated meaning, slang word, occasional usage, surzhyk, word-formative prefix and suffix.